

Osobní vlastnictví a jeho úprava v evropských socialistických právních řádech

V. ČÍZKOVSKÁ

I. ÚVOD

Touto dílčí komparativní studií z oblasti vlastnického práva je sledován několikery cíl.

Především se v ní autorka snaží naznačit alespoň do určité míry prostor, v němž se, jak ukazuje legislativní praxe srovnávaných socialistických států, může pohybovat právní úprava zkoumané oblasti společenských vztahů, aniž by vybočila z mezí, daných jejich socialistickou podstatou.¹⁾

V souvislosti s tím má pak komparatistický výzkum pro československou právní teorii i praxi další aktuálně politický, resp. ideologický akcent. Dává totiž možnost prohloubit spojení s marxistickou právní vědou a praxí ostatních socialistických států, zvláště pak sovětskou právní vědou a legislativní praxí a přispět tak k pozitivnímu překonání omylů minulého období.

Konečně pak nabyla socialistická právní komparatistika nový praktický aspekt přijetím Komplexního programu socialistické ekonomické integrace na XXV. zasedání RVHP v červenci 1971, který poprvé v historii činnosti této hlavní organizace socialistické hospodářské spolupráce zdůraznil význam právní sféry pro rozvinutí kvalitativně vyšších forem hospodářské spolupráce a socialistické integrace.²⁾ Vzájemná souvislost, vývojová pod-

¹⁾ Pro socialistickou společnost je charakteristická diferencovaná struktura ekonomických subjektů od jednotlivce přes rodinu, podnik, sdružení podniků až ke státu. Každý z těchto subjektů či jejich celků tvoří specifický zájmový systém, kde vyšší celek není prostou sumací nižších, ani je nepohlcuje. Ve zmíněné diferencované struktuře ekonomických subjektů a systémů zájmových celků pak existuje objektivní předpoklad pro vznik zájmových rozporů. Problém spočívá v tom, že socialistické právo nemůže plnit pouze funkci pasivního odrazu existující reality (rozporů v zájmech), ale musí pomáhat aktivně spoluvytvářet jednotu zájmů v socialistické společnosti. Proto musí objektivní realitu ve společensky žádoucím směru regulovat a dávat výraz rozporům v zájmech nejen s ohledem na to, zda a v jaké podobě v určité vývojové etapě existují, ale rozpornost dílčích zájmů v jistém směru potlačovat.

²⁾ Viz „Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP“, česky Svoboda, Praha 1971, str. 77, čl. 1 oddíl 15: „Právní základy spolupráce se budou zdokonalovat ze-

míněnost a nutnost perspektivní harmonizace právních systémů integrujících se socialistických států postavily před socialistickou právní vědu mimořádně závažné úkoly, na něž dosud nebyla dostatečně připravena. Komparativní výzkum v oblasti právní úpravy socialistických majetkových vztahů (zejména vlastnického a závazkového práva a právní úpravy řízení a plánování národního hospodářství), a vyjasnění stupně, v němž se úprava těchto majetkových vztahů diferencuje nebo naopak shoduje a v němž by se měla postupně sblížovat, může mít v budoucnosti důležitý význam pro volbu vhodných prostředků k realizaci integračního procesu. Cílem této studie je především postihnout pomocí komparativní analýzy podstatu a základní jevové formy, v nichž v současné době existuje a funguje osobní vlastnictví občanů ve srovnávaných socialistických právních řádech, tj. právním řádu československém, sovětském, polském, maďarském, bulharském, rumunském a NDR.³⁾

Analýza konkrétního legislativního materiálu je prováděna pod zorným úhlem vztahu mezi socialistickým a osobním vlastnictvím. Rozbor pohybových forem tohoto vztahu, do nichž se v právní sféře promítá ekonomický zákon socialistické společnosti,⁴⁾ je důležitý zejména dnes, kdy se podle směrnic stranických sjezdů, zejména XXIV. sjezdu KSSS a XIV. sjezdu KSČ, orientuje směr hospodářské politiky strany a státu na dlouhé období k podstatnému urychlení růstu životní úrovně. Přitom růst životní úrovně je považován nejen jako výsledek dosavadního společenského vývoje, ale zároveň i jako předpoklad dalšího růstu ekonomického rozvoje socialistické společnosti v podmínkách vědeckotechnické revoluce.

jména tím, ... že se budou sblížovat a mezi zainteresovanými státy unifikovat příslušné národní normy.“

Členské státy RVHP vycházejí z toho, že další prohlubování a zdokonalování hospodářské a vědeckotechnické spolupráce a rozvoj socialistické ekonomické integrace podmiňují nutnost zdokonalování právních základů této spolupráce.

³⁾ Vzhledem ke zcela zvláštní společenské situaci nejsou brány v úvahu ani asijské socialistické státy, ani republika Kuba. Rovněž tak není analyzován právní řád Albánské lidové republiky a SFRJ. V prvním případě proto, že by analýza nepřinesla takové nové momenty, které by svým významem byly úměrné mimořádné námaze spojené s jejich provedením. V druhém případě pak, protože SFRJ představuje zcela zvláštní jednotku v rámci socialistického tábora a její začlenění do podobné analýzy by vyžadovalo především zvláštní monografické zpracování jejího vývoje.

Analýza tedy zahrnuje, početně vzato, polovinu států, tvořících světovou socialistickou soustavu a vzhledem k počtu obyvatel dokonce méně než polovinu. Autorka se nicméně domnívá, že při analýze vlastnické právní soustavy není třeba dávat se vést čistě kvantitativními zřeteli a výsledky provedeného rozboru že je možné považovat za reprezentativní zejména pro postupně se vytvářející integrační celek RVHP.

⁴⁾ Srovnej tento zákon ve formulaci učebnice politické ekonomie pod redakcí G. A. Kozlova, „Politická ekonomie“, český překlad Svoboda, Praha, 1971, str. 471, kde se píše: „Základní ekonomický zákon socialistické společnosti tedy vyjadřuje objektivní nutnost účasti všech členů společnosti na kolektivní, stále produktivnější společensky užitečnější práci, zajišťující zvětšování socialistického bohatství v zájmu růstu blahobytu a všestranného vývoje všech členů společnosti.“

II. OSOBNÍ VLASTNICTVÍ A JEHO VZTAH K VLASTNICTVÍ SOCIALISTICKÉMU

Osobní vlastnictví je v socialistické právní teorii i právních řádech jednotlivých socialistických států shodně pojímáno jakožto hlavní právní institut, upravující společenské vlastnické vztahy vznikající při přisvojování předmětů osobní spotřeby občany. Ústavami, občanskými zákoníky, jakož i převážnou částí právní teorie je pojímáno jakožto samostatný druh vlastnické soustavy, vedle socialistického společenského vlastnictví, příp. vedle vlastnictví soukromého.

Charakteristické rysy osobního vlastnictví jsou spatřovány většinou v tom, že se odvozuje od vlastnictví socialistického (a tudíž jeho další rozvoj je podmíněn rozvojem vlastnictví socialistického), jeho základním ekonomickým zdrojem že je práce občana ve prospěch společnosti a z ní vyplývající odměna za práci, že je určeno k uspokojování osobních potřeb vlastníka a jeho rodiny a jeho subjektem že může být toliko občan.⁵⁾ Kromě výše uvedených charakteristických rysů zdůrazňuje se v literatuře dále vazba mezi osobním vlastnictvím a principem rozdělování podle práce a právní institut osobního vlastnictví je chápán z tohoto hlediska jako jeden z regulátorů míry práce a spotřeby, jako jeden z prostředků sloužících k prosazení socialistického rozdělovacího kritéria podle práce.⁶⁾

Podle toho, v jaké míře jsou výše uvedené charakteristické rysy osobního vlastnictví považovány zároveň i za znaky pojmové, můžeme diferencovat mezi širším pojetím osobního vlastnictví, považujícím za osobní zásadně každé vlastnictví občanů spotřební povahy a mezi

⁵⁾ Sovětské právo upravuje vedle osobního vlastnictví občanů vlastnictví kolchozní usedlosti (viz čl. 27 Základů občanského zákonodárství SSSR a svazových republik a čl. 126 obč. zák. RSFSR), které je pojímáno jako bezpodílové spoluvlastnictví všech členů usedlosti. (Touto pluralitou subjektů vlastnického práva se liší např. od vlastnictví družstevního, či vlastnictví společenských organizací). Na rozdíl od osobního vlastnictví občanů nepřechází osobní vlastnictví kolchozní usedlosti děděním, dokud kolchozní usedlost existuje. Všichni členové kolchozní usedlosti, která je v literatuře definována jako rodinné pracovní sdružení občanů, jehož práce způsobí členové jsou členy kolchozu, účastní se kolchozní výroby a z této práce mají základní příjmy, a kteří kromě toho vedou společně vedlejší hospodářství na záhumenku v souladu se stanovami kolchozu (viz Sovětskoje graždanskoje pravo, pod red. O. A. Krasavčikova, Moskva 1969, str. 391), mají stejné právo držet, užívat a nakládat majetkem kolchozní usedlosti. K realizaci jakéhokoli vlastnického oprávnění je třeba souhlasu všech členů jakožto spoluvlastníků.

⁶⁾ Viz např. G. E. Eörsi, *Fundamental problems of socialist civil law*, Budapest 1970, str. 105. G. S. Spriger, „Zum persönlichen Eigentum der Bürger“, *Probleme des sozialistischen Zivilrechts*, Berlin 1962, str. 80 an., V. Čížková, „Úvaha o realizaci socialistického principu odměňování podle práce v občanskoprávních vztazích“, *Právník* č. 5/70, str. 209 an., R. Z. Livšic, „Pravovyje formy stimulirovanija truda“, *Gosudarstvo, pravo, ekonomika*, cit. sborník, str. 430 an.

užším pojetím osobního vlastnictví, vyžadujícím, aby kromě spotřebního charakteru splňovalo i další kritéria. Jsou jimi např. požadavek poctivosti zdroje osobního vlastnictví,⁷⁾ požadavek pracovního původu, požadavek přiměřenosti rozsahu osobního vlastnictví struktuře a rozsahu osobní spotřeby v dané etapě společenského vývoje, požadavek bezvýjimečné odvozenosti osobního vlastnictví od vlastnictví socialistického (takže se nepovažuje za osobní vlastnictví drobných soukromých řemeslníků a individuálně hospodařících rolníků, třebaže má pracovní původ a je určeno k osobní spotřebě výrobce), požadavek, aby majetek v osobním vlastnictví nebyl získán z bezpracných důchodů, zákaz využívání majetku v osobním vlastnictví k získávání bezpracných příjmů apod.

Příkladem širšího pojetí osobního vlastnictví je úprava a teoretické pojetí osobního vlastnictví v polské a maďarské právní teorii.⁸⁾

Příkladem užšího pojetí osobního vlastnictví je pak jeho vymezení v platném právu a teorii sovětské a československé.⁹⁾ Vztah právního

7) Takovýmto zdrojem se rozumí, jak bude ještě dále vysvětleno, zdroj právem aprobovaný, jako jsou např. výhry ze státem organizovaných loterií, sázení apod.

8) Pokud jde o polské pojetí, viz čl. 132 polského obč. zák., který vymezuje osobní vlastnictví jako vlastnictví k věcem, určeným k uspokojování hmotných a kulturních potřeb vlastníka a jeho rodiny, a drobným výrobním prostředkům, určeným k uspokojování osobních potřeb vlastníka a jeho rodiny, jakož i Úvodní část k občanskému zákoníku, publikovanou v ruském překladu „Гражданский кодекс РСФСР“, Varšava 1966, str. 33–34, kde se mj. praví: „Není pochyb o tom, že takto široce pojaté osobní vlastnictví nemůže být právním institutem s jednotným třídním obsahem. Proto, z teoretického hlediska, zdá se být opodstatněný ten názor, že ve společnosti s mnoha hospodářskými sektory, jakou je společnost přechodného období, kategorie osobního vlastnictví jakožto socialistické formy vlastnictví k předmětům osobní potřeby se nemohla ještě plně zformovat. Tomu brání nejen to, že v přechodném období socialistický způsob rozdělování není jediným a výlučným, ale též ta okolnost, že předměty osobní potřeby, dokonce i ty, které byly získány v důsledku socialistických rozdělovacích vztahů, mohou se stát prostředky výrobní potřeby, využívanými v nezespolečenštěných sektorech.“ Obdobně viz i J. Wasilkowski, „Prawo własności“, cit. práce str. 89–90 a od téhož autora „Zarys prawa rzeczowego“, cit. práce, str. 60.

Rovněž tak maďarský občanský zákoník vymezuje v § 92 odst. 1 osobní vlastnictví pouze pomocí kritéria osobní spotřeby. V literatuře se ke zdroji osobního vlastnictví uvádí, že až do té doby, než bude vybudován socialismus, bude osobní vlastnictví zahrnovat veškerý majetek odvozený z příjmů různé povahy a sloužící k uspokojování osobních potřeb. (Viz G. E. Eörsi, „Fundamental problems...“, cit. dílo, str. 50.) Uvádí se, že v současné době činí v MLR důchody za práci 76 % všech důchodů (viz R. Nyers, Přednáška v Politické akademii MSDS, Tiskové zprávy MLR, č. 6/70).

9) Viz § 125 odst. 2 čs. obč. zák., požadující poctivost zdroje osobního vlastnictví a § 130 odst. 2 obč. zák., odpírající ochranu osobního vlastnictví věcem nahromaděným v rozporu se zájmy společnosti nad míru osobní potřeby vlastníka, jeho rodiny a domácnosti; čl. 25 Základů a čl. 111 obč. zák. RSFSR zakazující využívání majetku v osobním vlastnictví k systematickému získávání bezpracných příjmů; Výnos Prezidia Nejvyššího sovětu SSSR z 26. 7. 1962 „O odnětí domů, chat a ostatních budov, postavených či nabytých občany z bezpracných důchodů bez náhrady“, jakož i Výnos prezidia Nejvyššího sovětu RSFSR z 28. 9. 1963 „O odnětí automobilů získaných z bezpracných důchodů bez náhrady“.

K požadavku bezvýjimečné odvozenosti osobního vlastnictví od vlastnictví socia-

institutu osobního vlastnictví k socialistickému vlastnictví je pak jednou z klíčových otázek, jejíž řešení je předpokladem pochopení struktury a vzájemné podmíněnosti jednotlivých prvků socialistické vlastnické soustavy.

Nalézt optimální právní úpravu tohoto vztahu znamená orientovat se především v jejich vzájemném vztahu v ekonomické, resp. širě-sociálně-ské-realitě, analyzovat momenty, které ve svém celku jsou všeobecně označovány jako vzájemná podmíněnost, závislost apod.

Nejobecnější metodický návod k analýze zmíněného problému dává Marxova práce „Ke kritice politické ekonomie“, která se zabývá vztahem výroby a spotřeby. Dialektika vztahu výroby a spotřeby ve společnosti, v našem případě v socialistické společnosti, nalézající se ve stadiu nástupu vědeckotechnické revoluce a mezinárodní integrace, je metodickým klíčem též k orientaci o tom, jak má socialistická společnost utvářet právní podobu socialistického společenského vlastnictví výrobních prostředků jakožto základní formy vlastnictví na straně jedné a právní podobu osobního vlastnictví, které je svou podstatou, přes všechny dílčí zvláštnosti a výjimky, především vlastnictvím spotřebních předmětů, na straně druhé.

Marxovy téze, obsažené ve výše citované práci, lze v krátkosti reprodukovat takto:

výroba i spotřeba jsou při zachování svých odlišností spolu navzájem spojeny jednak zvnějšku — totiž tím, že nejen výroba určuje spotřebu, ale i spotřeba určuje výrobu. Zároveň však existuje mezi výrobou a spotřebou i vztah ztotožnění, neboť výroba je zároveň spotřebou a spotřeba je zároveň výrobou.¹⁰⁾

Také vztah mezi socialistickým vlastnictvím a osobním vlastnictvím lze chápat jako vztah, v němž je současně obsažen jak moment diferenciace (rozpornosti i výlučnosti), tak moment ztotožnění.

Socialistické vlastnictví, jak ukazuje každodenní zkušenost, je podmínkou existence a zdrojem osobního vlastnictví. Rozvoj socialistického vlastnictví je základním předpokladem

listického viz např. Sovětskoje graždanskoje pravo, pod red. O. A. Krasavčikova, I. díl, cit. dílo, str. 362, R. O. Chalfina, Pravo ličnoj sobstvennosti, cit. dílo, str. 7.

K pracovnímu původu osobního vlastnictví jakožto znaku pojmovému, nikoli pouze charakterizujícímu, viz např. R. O. Chalfina, Pravo ličnoj sobstvennosti, cit. dílo, str. 12. Autorka zde zastává názor, že zdrojem osobního vlastnictví může být jen práce v socialistickém hospodářství odměňovaná podle množství a kvality, a to buď přímo, nebo nepřímo jako organizované rozdělování národního důchodu (stipendia, starobní a invalidní důchody, podpora matek s více dětmi apod.).

¹⁰⁾ K. Marx, „Ke kritice politické ekonomie“, SNPL Praha 1953, str. 164: „Výroba není jen bezprostředně spotřebou a spotřeba bezprostředně výrobou, ani není výroba jen prostředkem spotřeby a spotřeba účelem výroby..., nýbrž každá z nich je nejen bezprostředně druhou a nejen druhou jen zprostředkovává, nýbrž každá z obou tím, že se uskutečňuje, vytváří druhou, vytváří sebe jako onu druhou.“

růstu a rozvoje vlastnictví osobního v té míře, v jaké je rozvoj socialistické výroby předpokladem rozvoje bohatství socialistické společnosti vcelku a jednotlivých občanů zvláště. Není pochyb o tom, že, i když princip rozdělování podle práce nemusí být a ve skutečnosti také není v socialistické společnosti vždy dokonale uplatněn, v podstatě a dlouhodobě platí, že jediným základním a rozhodujícím zdrojem zvýšení životní úrovně občanů socialistické společnosti mohou být jediné výsledky jejich pracovního úsilí a nikoli stále ještě existující nejrozumnější příjmy a obohacení, nezávislá na vykonané práci.⁴¹⁾

Druhou stránkou téže mince, totiž podmíněnosti existence a rozvoje osobního vlastnictví rozvojem vlastnictví socialistického je skutečnost, že vznik osobního vlastnictví v dané fázi rozdělovacího procesu předpokládá zánik socialistického vlastnictví k věci, neboť předpokládá přechod té či oné věci, resp. statku z vlastnictví socialistického do vlastnictví osobního.

Oba druhy vlastnictví se tedy jeví jako sice vzájemně podmíněné, ale zároveň se i vylučující. Předměty v osobním vlastnictví nemohou být v tutéž dobu ve vlastnictví socialistickém a naopak.

Oba druhy vlastnictví nejsou však pouze ve vztahu podmíněnosti jak shora uvedeno. V socialismu jako systému nesoucího mateřská znaménka společnosti z níž vyšel, není vyloučeno, že by v nikoli zásadní a podstatné míře, se může tato rozdílnost, diferenciací obou druhů vlastnictví projevit jako jejich rozpornost.

V té míře, jak se socialistické rozdělovací vztahy teprve upevňují a vytvářejí, jak se postupně dovršuje nejen likvidace soukromého vlastnictví, které mj. může být zdrojem bezpracných důchodů, ale zároveň jak se postupně odstraňuje i sama možnost získání jakéhokoli společensky nežádoucího obohacení, existuje po relativně dlouhou historickou dobu možnost, aby osobní vlastnictví v jednotlivých případech „degenerovalo“ ve zdroj nepracovních důchodů, stalo se nástrojem faktické obnovy fungování kapitalistického vztahu.

I když nemůže již zpravidla jít o přímé vykořisťování cizí pracovní síly (viz zákaz vykořisťování cizí práce ve většině srovnávaných ústav), tedy o fungování výrobního kapitálu, objevuje se tu a tam možnost, aby osobní vlastnictví fungovalo fakticky jako obchodní kapitál, (mám na mysli např. spekulaci s nedostatkovým zbožím, s nemovitostmi apod.), nebo jako zápujční kapitál (při lichvářských půjčkách apod.). Zmíněné formy spekulace a lichvářství všeho druhu jsou přízrůsobilé všem mezerám v soustavě socialistické ekonomiky a díky síle zvyku a maloburžoasní živelnosti se objevují i v socialistické společnosti všude tam, kde je jim dána možnost.

⁴¹⁾ Na tento problém poukázal již v jiné souvislosti K. Marx, v práci „Nástin kritiky politické ekonomie“, když charakterizoval socialistické přivlastňování jako přivlastňování, řídící se podle vykonané práce, a kde dokázal, že tomu ani jinak nemůže být, dokud práce zůstává bezprostředně rozhodujícím základem společenského bohatství.

Ostatně i teorie politické ekonomie připouští, že obě tyto formy kapitálu nejsou vázány, resp. se mohou objevit i mimo kapitalismus, tj. i mimo společenský systém, v němž je rozvinut vlastní kapitalistický výrobní vztah, kde se pracovní síla stala zbožím.

V těchto případech se pak původní rozdílnost a vzájemná podmíněnost socialistického a osobního vlastnictví převrací v rozpor a vylučný protiklad. Osobní vlastnictví, zpravidla v důsledku toho, že došlo k jeho kvalitativnímu, resp. kvantitativnímu rozšíření daleko nad osobní potřeby vlastníka a jeho rodiny (ale nemusí to být jen z tohoto důvodu), degeneruje ve vlastnictví soukromé.

Podmíněnost socialistického vlastnictví v užším smyslu a osobního vlastnictví není ovšem jen jednostranná ve výše uvedeném smyslu. Jak jsem již ukázala v jiné souvislosti,¹²⁾ je osobní vlastnictví konec konců vlastním naplněním a cílem rozvoje vlastnictví socialistického. Socialistické vlastnictví se nemůže rozvíjet bez uvědomělé podpory členů socialistické společnosti. Této podpory se pak společnosti dostává v té míře, jak se pracující přesvědčují o tom, že v jejich vlastním materiálním zájmu, odrážejícím se zejména pak v rozvoji jejich životní úrovně, a tedy i v zájmu růstu jejich osobního vlastnictví, je právě tuto podporu společnosti poskytnout.

Tím se kruh vzájemné podmíněnosti uzavírá. Tak jako výroba nachází svůj cíl a smysl ve spotřebě a jako spotřeba je podmíněna výrobou, platí i o socialistickém vlastnictví, že jeho rozvoj dává prostor pro rozvoj osobního vlastnictví. Zároveň však rozvoj socialistického vlastnictví není sám o sobě účelem, ale je cílem pouze v souvislosti s rozvojem materiálního blahobytu lidu, který se projevuje dnes především rozvojem jejich osobního vlastnictví. A právě tato okolnost, jak již bylo výše řečeno, zpětně vytváří impulsy pro všelidovou aktivitu k rozvoji socialistického vlastnictví.

Socialistická výstavba tak dává příklady celé škály dialektické souvislosti obou druhů vlastnictví v rámci jejich odlišnosti, od prosté difference až po zvrát k antagonismu.

Na tuto skutečnost pak musí včas a vhodnými formami reagovat i zákonodárce při úpravě individuálního vlastnictví. Půjde zejména o tyto okruhy problémů:

- zachytit v právní úpravě co nejpřesněji onu zmíněnou podmíněnost rozvoje osobního vlastnictví účastí vlastníka jeho prací na celospolečenské kooperaci akcentováním principu rozdělování podle práce a hmotné zainteresovanosti;¹³⁾
- zamezit degeneraci osobního vlastnictví ve vlastnictví soukromé vy-

¹²⁾ Viz V. Čížková, „Vlastnická svoboda a občanské právo v socialistické společnosti“, Právník č. 9/1968, str. 788 an.

¹³⁾ V podrobnostech k tomu odkazují na svůj článek „Úvaha o realizaci socialistického principu odměňování podle zásluh v občanskoprávních vztazích“, Právník č. 5/1970, str. 209 an.

týčením společensky objektivně odůvodněných právních mezí osobního vlastnictví pomocí různých zákonných kritérií, což však nesmí vést k druhému nežádoucímu extrému, totiž k rovnostářství a oslabení fungování principu hmotné zainteresovanosti.

Ve skutečnosti ovšem nejde a nikdy nemůže jít o jakousi preferenci absolutní, která by např. fakticky přijímala pouze socialistické vlastnictví a s osobním vlastnictvím by se jen smířovala jako s nutným zlem. Tím by si socialistická společnost „podřezávala větev, na níž sama sedí“. Jde tedy o správné, resp. optimální vytyčení stupně ochrany a míry preference obou těchto druhů vlastnictví, které nemohou stát zásadně proti sobě, neboť jak bylo výše zmíněno, cílem socialistické společnosti, a tedy i jejího zákonodárce, musí být jejich souladný rozvoj.

Tím jsme se ale dostali ke druhé stránce vzájemného vztahu zmíněných druhů vlastnictví. Zmíněné vztahy nejsou, jak již bylo řečeno, pouze rozdílné, v dílčích případech až do protikladnosti, ale zároveň je mezi nimi i totožnost, resp. ve svém vývoji se oba druhy vlastnictví stále ztotožňují.

Povšimněme si především té stránky, na niž poukazují mj. i autoři některých srovnávaných občanskoprávních kodexů, totiž skutečnosti, že osobní vlastnictví je zdrojem materiálového postavení občana v současné etapě výstavby socialistické společnosti v menší míře, než se obvykle má za to.

Obrovské výdaje, které socialistická společnost vynakládá na kulturní, výchovné a sociální účely, bezplatné vzdělávání, bezplatná léčebná péče, dotace v osobní dopravě, různé formy dotací rodinám s více dětmi, rekreace apod. vedou fakticky ke stavu, že materiální postavení občana se v dosti podstatné části, která ce v různých srovnávaných socialistických státech odhaduje až na 30–40 % reálného důchodu některých sociálních skupin, nerealizuje prostřednictvím zvětšování jeho osobního vlastnictví, nýbrž prostřednictvím socialistického, a to zpravidla státního¹⁴⁾ vlastnictví spotřebních předmětů, výchovných, kulturních, léčebných, zdravotních, sociálních a jiných zařízení kolektivní spotřeby.¹⁵⁾

¹⁴⁾ V některých případech může jít i o vlastnictví družstevních či společenských organizací (ROH), to však na podstatě věci nic nemění.

¹⁵⁾ Viz k tomu např. I. S. S d o b n o v, „Sobstvennost i kommunizm“, cit. práce, str. 184, kde rovněž poukazuje na to, že v socialistické společnosti životní úroveň závisí nejen na rozdělování podle práce, ale i na uspokojování hmotných a duchovních potřeb lidí ze společenských fondů, tj. bezplatně (zdravotnictví, školství, různá kulturní zařízení, školky, jesle, rekreace apod.). Obdobně viz S. G. S t r u m i l i n, Otázky socialismu a komunismu v SSSR“, cit. dílo, str. 156 an., kde se k této otázce píše:

„Socialistická zásada rozdělování, každému podle jeho práce“ však prochází již nyní, v první fázi komunismu, v základním směru jedním velmi podstatným omezením..., toto omezení již v první fázi, v socialismu, představuje živý a rychle se rozvíjející zárodek druhé, vyšší fáze komunismu. Tento zárodek spatřujeme v tzv. doplňcích ke mzdě. Tyto doplňky, jak známo, jsou přímo předurčeny k uspokojení potřeby sociálního pojištění a zajištění pracujících, ale i ostatních jejich sociálních a kulturních potřeb.“

„... tato část nutného společenského produktu se odlišuje od ostatních ne podle

Zde je kořen úvah, které jdou často tak daleko, že v tomto postupném vytlačování osobního vlastnictví jakožto projevu, resp. zprostředkovatele materiálního postavení jednotlivce, vidí rozhodující a aktuální současnou tendenci a tudíž i formu, v níž v nikoliv nepodstatné míře nahradí společenské vlastnictví dosavadní vlastnictví osobní.

To, zda je tato tendence v současné vývojové etapě socialistické společnosti a v tom či onom srovnávaném socialistickém státě již tendencí aktuální, nebo zda jde spíše o opatření, jimiž se někdy překlenuje naopak nedosta- tečný rozvoj osobního vlastnictví, nepovažuji v této souvislosti za nutné posuzovat.

Nesporným faktem zůstává, že ať již z jakýchkoli důvodů, dochází ve všech socialistických státech k tomu, že v určité míře, diferencovaně podle hospodářských možností té které země, přejímá socialistické vlastnictví funkce vlastnictví osobního. Tuto skutečnost bychom mohli formulovat tak, že se stále rozvíjí sféra, v níž se jednotlivý pracující může chovat k socialistickému vlastnictví bezprostředně jako ke svému. V tomto procesu pak vidím zřejmé prvky s bližší- v á n í obou druhů vlastnictví a náznak toho, že se původní difference mezi nimi začíná stírat.

Na problém ztotožňování socialistického společenského vlastnictví a osobního vlastnictví lez nazírat i z jiné strany. Zatímco v dosavadních společenskoekonomických formacích se jevila spotřeba spíše jako ukončení výrobního procesu, nejvýše jako reprodukce pracovní síly, v podmínkách vědeckotechnické revoluce se situace mění. Vytvoření kvalitativně vyšší úrovně výrobních sil, které vyžaduje rozvinutí socialistické, a tím spíše pak komunistické výstavby, vyžaduje též nový pohled na výrobní funkci spotřeby. Plné rozvinutí schopností člověka, kvalitativní skok v jeho kulturní úrovni a jeho uvědomění, přeměna pasivního činitele výrobního procesu v činnorodého budovatele nového společenského řádu, vyžaduje především kvalitativní změny v životním stylu lidí.

V teoretických pracích se na to poukazuje v různých souvislostech. Např. sovětská práce o problémech ekonomické reformy¹⁶⁾ to formuluje takto (překlad vlastní):

„... jde nejen o všeobecný mechanismus plánování a stimulování, o rozšíření práv podniků, ale také o to, aby se v plánování plně respektoval fakt, že uspokojování potřeb pracujících vede k neustálému růstu jejich pra-

svého zdroje, ale pouze podle principů svého rozdělování..., ne již podle práce, ale podle vznikajících potřeb pracujících.

A tak v sovětském hospodářství již nyní normální odměna za práci se rozděluje na dvě různé části: $v_1 + v_2$, z nichž první je rozdělována ještě podle socialistické zásady „každému podle jeho práce“, ale druhá se řídí již zásadou komunistickou — „každému podle jeho potřeb“. Ačkoli by se mohlo zdát, že jedna zásada vylučuje druhou, ve skutečnosti se vzájemně doplňují a představují dnešek a zítřek vývoje sovětského hospodářství.“

¹⁶⁾ Viz „Ekonomičeskaja reforma, jejo osuščestvlenije i problemy“, pod redakcí R u m j a n c e v a, Izd. pol. lit., Moskva 1969, str. 26—27.

covní aktivity. Cíl, výchozí příčina rozvoje socialismu (uspokojování potřeb lidu) se stává následkem (faktorem růstu produktivity práce), což dále ovlivňuje původní příčinu.

Vklady do „služeb pro lidi“ — to nejsou jen výdaje. Je to také důchod, a to stále vzrůstající. Jestliže za kapitalismu omezená spotřeba mas se jeví podmínkou životaschopnosti kapitálu, pak v našich podmínkách, naopak, zvýšení spotřeby mas, rozvoj osobnosti je nejdůležitějším předpokladem vítězství komunismu. „Rozvoj společenského jedince — psal Marx — takto vystupuje jako základní podmínka výroby i bohatství...“

Můžeme tedy říci, že osobní vlastnictví je socialistické vlastnictví nejen co do socialistického charakteru, o čemž nebylo zásadně nikdy sporu, ale proto, že osobní vlastnictví plní, resp. zprostředkuje řadu funkcí, které byly dosud často spojovány pouze se společenským socialistickým vlastnictvím. O tuto skutečnost se např. opírá jeho využití v rámci soustavy hmotné zainteresovanosti. Osobní vlastnictví není tedy pouze pasivním odrazem rozvoje společenského vlastnictví do individuální sféry, ale stává se významným aktivním činitelem ovlivňujícím rozvoj společnosti.¹⁷⁾

III. PŘEDMĚT OSOBNÍHO VLASTNICTVÍ

Předmět osobního vlastnictví je ve srovnávaných právních řádech vymezován zásadně rámcově — spotřebním charakterem a zásadně pracovním zdrojem (což je jen jiné vyjádření zásady odvozenosti osobního vlastnictví od vlastnictví socialistického) — a příkladným výpočtem předmětů, jež mohou být v osobním vlastnictví občanů. Pouze výjimečně, u předmětů,

¹⁷⁾ XXIV. sjezd KSSS formuloval hlavní úkol nejbližší pětiletky, který ale zůstane základním směrem vývoje i v perspektivě, „zajistit podstatný vzestup hmotné a kulturní životní úrovně lidu na základě vysokého tempa rozvoje socialistické výroby, zvýšení její efektivity, vědeckotechnického pokroku a urychlení růstu produktivity práce“. Vycházel přitom právě z této nerozlučné vazby, v níž začíná v období vědeckotechnické revoluce fungovat zvyšování bohatství pracujících jako přímý faktor dalšího rozvoje socialistické výroby (viz Rezoluce XXIV. sjezdu KSSS, Pravda, 10. dubna 1971).

Proto se také (srovnej Směrnice XXIV. sjezdu k deváté pětiletce) nepředpokládá další rozšíření podílu společenských fondů na růstu reálných důchodů obyvatel, takže růst životní úrovně se bude plně odrážet i v růstu materiálního obsahu osobního vlastnictví, a tudíž i v růstu významu právní úpravy této kategorie.

Podobné směry hospodářské politiky byly zakotveny i ve směrnicích sjezdů dalších stran socialistických zemí, mj. i ve směrnicích XIV. sjezdu KSČ. V části II. sjezdové rezoluce, nazvané „Hospodářská politika strany“, ukládá XIV. sjezd KSČ ústřednímu výboru, „aby při zabezpečování dalšího rozvoje životní úrovně vycházel z toho, že vývoj společnosti dospěl do stadia, kdy trvalý, vyvážený a všestranný vzestup životní úrovně se stává nejen důležitým výrazem předností socialismu, ale i nutnou podmínkou jejího dalšího socialistického rozvoje“. (Viz Rezoluce XIV. sjezdu KSČ, Rudé právo ze dne 31. května 1971, str. 3.)

kde vzhledem k jejich povaze a společenské důležitosti existuje zvláště naléhavý společenský zájem zajistit, aby jejich osobní spotřeba byla úměrná dosaženému stupni celospolečenského rozvoje, jsou stanovena konkrétní objektivní a příp. i subjektivní kritéria, vymezující tyto předměty co do kvality i kvantity.

Mezi takové předměty patří obytný dům, resp. byt, v některých právních řádech i rekreační chata, stavební, příp. zemědělské pozemky (pokud ovšem je vůbec připuštěno osobní vlastnictví půdy) a někdy i drobné výrobní prostředky a ostatní předměty, tvořící tzv. záhumenkové vlastnictví. Tato konkrétní kvalitativní a kvantitativní kritéria jsou obsažena buď přímo v občanských zákonících, většinou však v dílčích samostatných předpisech prováděcí povahy. Rozsah záhumenkového vlastnictví je většinou rámcově vymezen již v samotných ústavách a občanských zákonících a konkretizován pak ve stanovách zemědělských družstev.

Podle sovětského práva může být v osobním vlastnictví občanů majetek, určený k uspokojování hmotných a kulturních potřeb občanů s tím, že se však takového majetku nesmí používat k získávání bezpracných příjmů.

Ve smyslu čl. 25 Základů občanského zákonodárství SSSR a svazových republik a čl. 105 obč. zák. RSFSR může mít každý občan v osobním vlastnictví příjmy a úspory z práce, obytný dům (nebo jeho část) a vedlejší domácní hospodářství, předměty denní potřeby, osobní potřeby a osobního pohodlí.¹⁸⁾

Jestliže je majetek v osobním vlastnictví (např. obytný dům, chata, auto apod.) systematicky¹⁹⁾ využíván vlastníkem k získání bezpracných důchodů, může být na základě rozhodnutí soudu, vydaného k žalobě výkoného výboru místního sovětu, bezplatně odňat ve prospěch státu. (Viz čl. 31 Základů a čl. 111 obč. zák. RSFSR.) V literatuře se toto opatření zdůvodňuje tím, že v podmínkách komunistické výstavby se v Sovětském svazu sice připouští využívání osobního vlastnictví k hospodářské činnosti pomocného charakteru, že však nelze připustit jeho využívání k bezpracným příjmům, neboť tím by vnikaly do sovětské ekonomiky prvky spekulace a posilovaly by se přežitky minulosti.²⁰⁾

¹⁸⁾ Tento výpočet předmětů osobního vlastnictví je příkladný a navazuje na čl. 10 ústavy SSSR z 5. prosince 1936.

Na rozdíl od některých jiných srovnávaných úprav citovaná sovětská úprava nerozlišuje při obecném vymezení předmětu osobního vlastnictví mezi obytným domem a chatou. Komentář charakterizuje rekreační chatu tím, že jde o obytnou budovu, nacházející se v rekreační nebo lázeňské oblasti a určenou k užívání, resp. užívání občanů dočasně či sezónně za účelem odpočinku či léčení. (Viz „Kommentarij k GK RSFSR“, pod red. E. A. Flejšice a O. S. Joffeho, Jur. lit., Moskva 1970, str. 160.)

¹⁹⁾ Komentář k obč. zák. RSFSR považuje za systematické získávání bezpracných důchodů takový případ, kdy vlastník byl již za podobné jednání postižen opatřením společenského či administrativního působení. (Viz Kommentarij, cit. dílo, str. 170.)

²⁰⁾ Viz např. R. O. Chalfina, Gosudarstvo, pravo, ekonomika, kapitola IV., str. 194.

Platné právo nedefinuje pojem „bezpracný důchod“, jeho existenci musí v každém konkrétním případě zjišťovat soud. Podle převládajícího názoru teorie je bezpracnost třeba vykládat ve smyslu protiprávnost a za bezpracný se tedy považuje důchod, získaný v rozporu s platným právem.²¹⁾

Z hlediska aplikovatelnosti shora uvedené sankce o bezplatném odnětí majetku, sloužícího k získání bezpracných příjmů, se pak kritérium protiprávnosti konkretizuje pomocí dalších kritérií — soustavnosti a rozsahu, umožňujících podle názoru teorie posoudit chování vlastníka z hlediska jeho souladu s charakterem osobního vlastnictví.²²⁾ Jako příklad se uvádí prodej výrobků z vedlejšího domácího hospodářství, kde rozsah, v jakém jsou prodávány, může být rozhodující pro určení, půjde-li o osobní či soukromé vlastnictví nebo dokonce vlastnictví získané z bezpracných příjmů. Pokud by právem reprobované bezpracně získané důchody byly malé, nebo nejsou-li systematické (opakované), bude vlastník postižen pouze odejmutím těchto důchodů.

Ze zákonného textu, ani Komentáře nevyplývá, na kom leží v případě prokazování bezpracnosti důchodů důkazní břemeno. Ze zpráv v sovětském tisku se usuzuje, že neplatí presumpce poctivosti zdroje nabytí osobního majetku, a že tedy poctivost zdroje, resp. jeho soulad s právním řádem, musí prokazovat vlastník.²³⁾

Za protiprávně (bezpracně) získaný majetek se dále považuje i majetek, který je sice vlastníkem užíván řádně, ale byl získán v rozporu s některou speciální právní normou.²⁴⁾

Zvláštní pozornost je věnována úpravě osobního vlastnictví o bytného domu. Podle čl. 25 Základů a čl. 106 obč. zák. RSFSR může mít občan v osobním vlastnictví jen jeden obytný dům, jehož obytná plocha nesmí přesahovat 60 m². Společně žijící manželé a jejich nezletilé děti mohou mít v osobním vlastnictví rovněž jen jeden obytný dům, který je buď v osobním vlastnictví jednoho z nich, nebo spoluvlastnictví všech.²⁵⁾

²¹⁾ Viz např. „Sovětskoje graždanskoje pravo“, pod red. O. A. Krasavčikova, cit. dílo, str. 366, A. A. Eroščenko, „Osuščestvlenije subjektivnych graždanskich prav v protivorečiji s jich naznačenijem“, Pravovedenije, č. 4/72, R. O. Chalfina, „Pravo ličnoj sobstvennosti“, cit. dílo, str. 107–109.

²²⁾ Viz „Sovětskoje graždanskoje pravo“, pod red. O. A. Krasavčikova, cit. dílo, str. 366, S. N. Bratus, O. S. Joffe, „Graždanskoje pravo“, Izd. Znanie, Moskva 1967, str. 66.

²³⁾ Viz např. S. Z. Zdobinský, „Právní model osobního vlastnictví v sovětském občanském právu“, AUC, č. 4/70, str. 160.

²⁴⁾ Viz např. Výnos prezidia Nejvyššího sovětu RSFSR z 26. 7. 1962 „O odnětí bez náhrady domů, chat a ostatních budov, postavených či nabytých občany z bezpracných důchodů, nebo bezpracným využitím prostředků státních podniků, kolchozů, úřadů a jiných družstevních a společenských organizací“, jakož i Výnos Prezidia Nejvyššího sovětu RSFSR z 29. 9. 1963 o možnosti odejmutí bez náhrady osobních automobilů, získaných z bezpracných důchodů. Soudy tyto případy projednávají ve veřejném zasedání za účasti prokurátora. Odejmutý majetek je zařazen do komunálního fondu okresního či městského sovětu poslanců pracujícího lidu, kolchozu, nebo jiné družstevní či společenské organizace.

²⁵⁾ Občanu, který má velkou rodinu nebo právo na tzv. doplňkovou obytnou plochu,

Získá-li občan nebo společně žijící manželé a jejich nezletilé děti do osobního vlastnictví způsobem zákonem dovoleným více než jeden obytný dům, má právo si zvolit, který z nich si ponechá v osobním vlastnictví a druhý, resp. ostatní má povinnost ve lhůtě jednoho roku od vzniku vlastnického práva darovat či prodat. Pokud tak neučiní, bude tento další obytný dům nuceně prodán podle ustanovení občanského práva procesního o výkonu soudních rozhodnutí (čl. 107 obč. zák. RSFSR) a nesežene-li se kupec, přejde bez náhrady do státního vlastnictví.²⁶⁾

Nabyli-li do osobního vlastnictví obytný dům uživatel družstevního bytu, má právo volby, zda si ponechá dům či byt. Ponechá-li si byt, musí zcizit dům v jednorroční lhůtě ode dne nabytí vlastnického práva k domu či jeho části, a to pod sankcí, stanovenou v čl. 107 obč. zák. RSFSR.

Sovětské právo dále samostatně upravuje osobní vlastnictví člena kolchozní usedlosti a osobní vlastnictví kolchozní usedlosti.

Člen kolchozní usedlosti je jednak subjektem bezpodílového spoluvlastnictví kolchozní usedlosti a kromě toho i samostatným osobním vlastníkem svého majetku (viz čl. 25 Základů a čl. 113 obč. zák. RSFSR).

Okruh předmětů, které mohou tvořit osobní vlastnictví člena kolchozní usedlosti se liší od obecného vymezení předmětu osobního vlastnictví v tom, že jsou z něho vyloučeny věci, resp. majetek, který podle stanov kolchozu může patřit pouze kolchozní usedlosti příp. samotnému kolchozu. Jsou jimi zejména obytný dům s hospodářskými stavbami, skot, pomocné hospodářství apod.²⁷⁾

Předmětem osobního bezpodílového spoluvlastnictví kolchozní usedlosti může být vedlejší hospodářství na pozemku při usedlosti, který je v jejím užívání, obytný dům, dobytek, drůbež a drobný zemědělský inventář v souladu se stanovami kolchozu,²⁸⁾ pracovní příjmy z účasti na společném hospodářství kolchozu nebo jiný majetek, který jí odevzdají členové usedlosti do vlastnictví, jakož i předměty domácí a osobní potřeby, nabyté ze společných prostředků. (Viz čl. 7 Ústavy SSSR, čl. 27 Základů a čl. 126 obč. zák. RSFSR.)

Lze tedy říci, že skutečnost, že určitý majetek je předmětem osobního

může výkonný výbor okresního či městského sovětu povolit vystavět, nabyt nebo si ponechat ve vlastnictví dům (jeho část) i o větší obytné ploše. V takovém případě však nesmí obytná plocha přesahovat 9 m² na osobu (viz čl. 316 obč. zák. RSFSR), zvětšenou případně o tzv. doplňkovou obytnou plochu, která může být stanovena pro určité kategorie uživatelů rozhodnutím Rady ministrů RSFSR.

²⁶⁾ Totéž platí v případě, že v osobním vlastnictví občana nebo společně žijících manželů a jejich nezletilých dětí je kromě jednoho obytného domu část druhého, části různých domů nebo část jednoho domu, přesahující nejvýše dovolenou obytnou plochu.

²⁷⁾ Tak předmětem samostatného osobního vlastnictví člena kolchozní usedlosti mohou být zejména jeho pracovní příjmy, úspory, majetek získaný darem a děděním.

²⁸⁾ Rady ministrů svazových republik mají právo stanovit vyšší normy skotu v osobním vlastnictví kolchozní usedlosti (rodiny kolchozníka) s přihlédnutím k národním a místním podmínkám.

vlastnictví kolchozní usedlosti, vyplývá jednak z předmětů, z nichž se tento majetek skládá (jde o majetek, který podle stanov kolchozu nemůže být v osobním vlastnictví jednotlivého člena kolchozní usedlosti) a jednak ze zdroje, z něhož byl majetek pořízen.²⁹⁾

Osobní pomocné hospodářství kolchozní usedlosti se v literatuře kvalifikuje jako zvláštní historická kategorie, vyplývající ze zvláštností rozvoje kolchozního rolnictva na cestě ke komunismu. Je považováno za předmět osobního vlastnictví sui generis — totiž osobního vlastnictví pracujících rolníků, sjednocených v kolektivním kolchozním hospodářství, které ekonomicky závisí na výsledcích společného hospodaření kolchozu.³⁰⁾

V československém právu se předmět osobního vlastnictví vymezuje kromě rámcového spotřebního kritéria i příkladným výpočtem předmětů, které jej mohou tvořit. Podle čl. 10 Ústavy ČSSR z 11. července 1960 jsou to příjmy a úspory nabyté prací, předměty osobní a domácí potřeby a rodinné domky. § 127 obč. zák. zařazuje do příkladného výpočtu předmětů osobního vlastnictví navíc ještě i úspory ze sociálního zabezpečení a rekreační chaty. Kromě toho vymezuje občanský zákoník předmět osobního vlastnictví i co do zdroje³¹⁾ a co do kvantity.³²⁾

Požadavek poctivosti zdroje osobního vlastnictví, zakotvený v cit. § 125 odst. 2 obč. zák. je většinou v právní teorii i praxi vykládán tak, že osobní vlastnictví nevzniká ze zdroje právem reprobovaného, že však věci takto získané nebudou vůbec ve vlastnictví jejich nabyvatele, neboť byly získány protiprávně.³³⁾ S tímto výkladem se autorka plně ztotožňuje.

Kvantitativní kritérium, vyjádřené v § 130 odst. 2 obč. zák., podle něhož věci nahromaděné v rozporu se zájmy společnosti nad míru osobní spotřeby vlastníka, jeho rodiny a domácnosti, nepoživají ochrany osobního vlastnictví, a jehož smyslem je napomáhat tomu, aby osobní vlastnictví nepřekročilo u jednotlivce společensky žádoucí míru a nestávalo se samoučelným, resp. nedegenerovalo fakticky ve vlastnictví soukromé, působí jistě interpretační rozpaky ve dvojím směru. Především není jasné, zda o zmí-

²⁹⁾ Viz k tomu v podrobnosti „Kommentarij k GK RSFSR“, cit. dílo, str. 188.

³⁰⁾ Viz V. Laptěv, „Osobnosti tovarovo proizvodstva socializma i ekonomičeskoje stimulirovanije razvitijsa selskogo chozjajstva“, Itogi i perspektivy, Selskoje chozjajstvo posle martsikovo plenuma SK KPSS, IFL Moskva 1967, str. 232–233.

Obdobně viz A. I. Jojriš—A. P. Levitas, „Socialističeskaja sobstvennost“, Vysšaja škola 1961, Moskva, str. 83 an., kde autoři zastávají názor, že rozšíření osobního vlastnictví na některé výrobní prostředky nemění nic principiálně na definici osobního vlastnictví, neboť tyto výrobní prostředky se nemění v základní zdroj důchodů pro obrovské masy pracujících a nejsou prostředkem pro vykořisťování cizí práce (str. 85).

³¹⁾ Viz § 125 odst. 2 o tom, že majetek získaný z nepoctivého zdroje nepoživá ochrany osobního vlastnictví.

³²⁾ Viz § 130 odst. 2 o tom, že věci nahromaděné v rozporu se zájmem společnosti nad míru osobní potřeby vlastníka, jeho rodiny a domácnosti, nepoživají ochrany osobního vlastnictví a § 129 o tom, že v osobním vlastnictví může být jen jeden rodinný domek (obdobně podle § 4 zákona č. 52/66 Sb. jen jeden byt).

³³⁾ Viz „Učebnice čs. občanského práva“, cit. dílo II, str. 31.

něné hromadění předmětů jde jen tehdy, existují-li u vlastníka vůle hromadit či stačí pouhý fakt, že nabytí určitých věcí se jeví objektivně, z hlediska společenského hodnocení, za hromadění podle § 130 odst. 2.³⁴⁾

Jednotně není vykládána ani sankce, tj. dikce „nepožívá ochrany osobního vlastnictví“. Většinou je vykládána tak, že i v tomto případě vznikne vlastnické právo, které bude požívat ochrany proti neoprávněným zásahům, že však nepůjde o vlastnictví osobní, ale soukromé.³⁵⁾

Samostatnou problematiku tvoří z tohoto hlediska osobní vlastnictví k rodinnému domku a bytu. Rodinný domek a byt jakožto předmět osobního vlastnictví jsou vymezeny jednak pomocí objektivních stavebních kritérií,³⁶⁾ jednak pomocí již zmíněného subjektivního kritéria kvantitativního — totiž že v osobním vlastnictví může být jen jeden rodinný domek nebo jeden byt. Toto ustanovení je problematické v několika směrech.

Především neříká, v osobním vlastnictví koho může být jen jeden rodinný domek či byt, v důsledku čehož není jednotna názorů v tom, zda se míní osobní vlastnictví občana, rodiny, manželů. Z dikce nevyplývá ani nesporný závěr o tom, zda se § 129 vztahuje i na spoluvlastnické podíly. Konečně není jednotna názorů ani na sankci v případě porušení toho ustanovení, tj. jaké právní následky nastanou, vlastní-li někdo více než jeden rodinný domek.³⁷⁾

Pokud jde o sankci za porušení § 129 obč. zák., tj. má-li někdo ve vlastnictví více než jeden rodinný domek či byt, setkáme se s nejrůznějšími názory, počínaje tím, že zmíněné ustanovení není vůbec sankcionované, že vyjadřuje pouze směr dalšího vývoje (viz cit. práce S. Zdobinského), s názorem, že další rodinný domek či byt budou v soukromém vlastnictví, a konečně s názorem, že § 129 je třeba vykládat v souvislosti s § 130 odst. 2.³⁸⁾

³⁴⁾ V podrobnosti viz k tomu Š. L u b y, „Povaha a podstata vlastnictva bytov“, Právne štúdie č. 2/63, str. 360, který zastává názor, že k tomu, aby šlo o hromadění majetku ve smyslu § 130 odst. 2 obč. zák. je třeba, aby šlo nejen o hromadění v objektivním, ale i subjektivním smyslu, tj., že u vlastníka musí být vůle hromadit nad míru jeho potřeby. V opačném případě že nelze takové hromadění označit za hromadění v rozporu se zájmem společnosti.

Autorka této studie se naproti tomu přiklání k objektivnímu výkladu § 130 odst. 2 obč. zák., a to jak vzhledem k jeho dikci, tak vzhledem k základnímu, pojmovému znaku osobního vlastnictví. Objektivní výklad citovaného ustanovení podle jejího názoru nijak nevylučuje přihlídnutí k okolnostem konkrétního případu, jako tomu je v případě sběratelů apod.

³⁵⁾ Viz „Učebnice čs. občanského práva“, cit. dílo II, str. 50, Š. L u b y, „Povaha a podstata vlastnictva bytov“, cit. studie, str. 365.

³⁶⁾ Viz § 128 obč. zák. a § 6 zákona č. 52/66 Sb., o osobním vlastnictví k bytům o tom, že rodinný domek nebo byt v osobním vlastnictví mohou mít maximálně pět obytných místností nepočítaje v to kuchyně, nebo úhrnná podlahová plocha všech obytných místností že nesmí činit víc než 120 m², z obytných kuchyní se započítávají pouze plochy, přesahující výměru 12 m². U rodinného domku se navíc vyžaduje, aby ²/₃ podlahové plochy všech místností připadaly na byty.

³⁷⁾ Viz k tomu důvodovou zprávu k občanskému zákoníku, str. 102 vládního návrhu, „Učebnice čs. občanského práva“, cit. dílo II, str. 33, S. Z d o b i n s k ý, „Osobní vlast-

Členové zemědělských družstev mohou mít v osobním vlastnictví v me-
zích stanovených stanovami hospodářské budovy a náradí, inventář, do-
mácí zvířata, nástroje a jiné předměty, určené k vedení hospodářství na zá-
humenku.

Z předmětů osobního vlastnictví věnuje občanský zákoník zvláštní po-
zornost vymezení pojmu **ro d i n n ý d o m e k** a b y t. Za rodinný domek,
jakožto předmět osobního vlastnictví, prohlašuje čl. 134 obč. zák. obytný
dům, samostatnou část dvojdomku nebo nájemního domu (vícebytového),
pokud jsou určeny k uspokojování bytových potřeb vlastníka a jeho rodiny,
a nepřekračují maximální plochu stanovenou speciálním předpisem.⁴²⁾

Za byt jako předmět osobního vlastnictví považuje čl. 135 § 1 samostat-
nou nemovitost, je-li určena k uspokojování bytových potřeb vlastníka
a jeho rodiny, a nepřekračuje maximální plochu stanovenou speciálním
předpisem (viz zákon citovaný výše).

V literatuře je předmět osobního vlastnictví kvalifikován těmito znaky:
musí jít o věci hmotné, které patří fyzické osobě (tzv. subjektivní krité-
rium) a musí být určeny k uspokojování osobních hmotných a kulturních
potřeb vlastníka a jeho rodiny (kritérium společenského hospodářského
určení).⁴³⁾

V literatuře se rovněž stává otázka, zda předmětem osobního vlastnictví
může být půda či pozemek a je zastáván názor, že i když de lege lata to
občanský zákoník řeší negativně (čl. 133 § 1), pokud jde o stavební pozem-
ky, určené k uspokojování osobních potřeb vlastníka, není tato otázka ještě
konečně zodpovězena. Naproti tomu zemědělská půda nemůže být pojmově
v osobním vlastnictví, neboť toto vlastnictví má monopolní povahu.⁴⁴⁾

V m a ě a r s k é m právu je osobní vlastnictví zakotveno v ústavě⁴⁵⁾,
která, obdobně jako ústava PLR však toto vlastnictví blíže nevymezuje.
V § 11 je pouze uznává a zaručuje mu ochranu. Občanský zákoník je cha-
rakterizuje jako vlastnictví k prostředkům, sloužícím nebo napomáhajícím
bezprostřednímu uspokojování jejich osobních potřeb, jako jsou např.
obytný dům, předměty domácí potřeby apod. (§92 odst. 1). Za osobní vlast-
nictví je výslovně prohlášen také majetek, vztahující se k z á h u m e n k o-
v é m u (h o s p o d á ř s t v í, které má povahu vedlejšího hospodářství. Vy-
mezení obytného domu jakožto předmětu osobního vlastnictví je ponecháno
zvláštnímu zákonu.

Předmětem osobního vlastnictví může být i p ů d a, a to nejen jakožto
stavební pozemek, ale i jako výrobní prostředek — tj. zemědělská půda.
Osobní vlastnictví p ů d y je co do rozsahu i účelu upraveno zá-

⁴²⁾ Podle zákona z 28. 5. 1959 Dz. U. č. 47/62 o bytech vyloučených z veřejného hos-
podaření vyplývá, že nejvyšší přípustný rozměr u domků v osobním vlastnictví činí
110 m² užitkové plochy bytů v tomto domku. Obdobné kritérium platí i pro byty.

⁴³⁾ Viz J. W a s i l k o w s k i, „Prawo własności“, cit. dílo, str. 92.

⁴⁴⁾ Viz J. W a s i l k o w s k i, „Prawo własności“, cit. dílo, str. 95 a „Zarys prawa
rzecowego“, cit. dílo, str. 64–65.

⁴⁵⁾ Viz Ústava MLR, zákon I. z roku 1972 o změně zákona č. XX, z r. 1949 o úplném
znění ústavy MLR.

konem č. IV o dalším rozvíjení vlastnictví a užívání půdy z 29. září 1967, a to zejména ustanovením § 21. V obci a ve vnitřní oblasti města může mít občan v osobním vlastnictví nejvýše 5755 m², u tzv. uzavřených parcel činí horní hranice pro osobní vlastnictví 2877 m² až 5755 m² v závislosti na tom, je-li na těchto parcelách vinice či ovocný sad (§21 odst. 2 cit. zák.).

Zákon předpokládá, že bude zvláštním předpisem stanoven nejvyšší přípustný rozsah půdy, která může být dohromady v osobním vlastnictví těch, kdož žijí ve společné domácnosti (viz §22 odst. 3 cit. zák.).

V říjnu 1971 bylo pak přijato vládní usnesení, nově upravující hospodaření s pozemky, především stavebními, včetně pozemků na výstavbu chat, jehož účelem je zabránit spekulacím s pozemky a z toho pocházejícím neoprávněným příjmům. Toto usnesení vychází ze zásady, že jedna rodina může disponovat jen jedním bytem, jednou chatou, příp. jedním pozemkem na výstavbu rodinného domku či chaty. Stanoví lhůtu k odprodeji či predisponování nadpočetných pozemků (chat) v rámci rodiny do konce roku 1972. Predisponování nadpočetných pozemků v rámci rodiny je možné jen po přímé linii. Pokud vlastník do této lhůty nesplní povinnost odprodat či predisponovat nadpočetné pozemky, rozhodnou o jejich prodeji a o novém majiteli příslušné rady (národní výbory).

Člen zemědělského výrobního družstva, který udržuje záhumenkové hospodářství, může mít podle zákona o zemědělských výrobních družstvech III/1967 v osobním vlastnictví hospodářské budovy, sloužící cíli záhumenkového hospodářství, stavy hospodářských zvířat na záhumenkách a materiál, pracovní nástroje s drobnou mechanizací, nutnou pro provoz záhumenkového hospodářství (viz § 70 cit. zák.).⁴⁶⁾

V právním řádu NDR je osobní majetek občanů zakotven v čl. 11 Ústavy a vymezen jako majetek, který slouží k uspokojování hmotných a kulturních potřeb občanů. Osobní majetek i jeho dědění je zaručeno ústavou, která zároveň zakazuje jeho užívání v rozporu se zájmem společnosti.

Pokud jde o charakter vlastnictví k půdě, je v literatuře zastáván názor, že odpověď bude záležet na tom, k jakému účelu se jí používá. Vzhledem k tomu se připouští osobní vlastnictví stavebního pozemku, na němž stojí rodinný domek nebo chata, jakož i osobní vlastnictví záhumenku.⁴⁷⁾

V právním řádu rumunském je osobní vlastnictví zakotveno v ústavě RSR⁴⁸⁾ čl. 36 a 37, a některých dílčích zákonech, které modifikují dosud platný občanský zákoník z r. 1864.⁴⁹⁾

⁴⁶⁾ Význam záhumenkového hospodářství ve výrobě zboží a samozásobování vesnického obyvatelstva zdůraznil v nedávné době II. sjezd zemědělských výrobních družstev, konaný ve dnech 29. až 31. 3. 1972. Vzhledem k tomu, že u některých výrobků, jak se ukazuje, je třeba počítat ještě po delší dobu s jejich záhumenkovou výrobou (např. v r. 1971 se podílela záhumenková výroba masa, mléka a drůbeže 30 %, vajec 35 % na jejich celkové výrobě), bylo konstatováno, že zemědělská politika strany a vlády věnuje velkou pozornost podněcování a zachování této výroby. (Viz Zpráva předsedy Ústřední rady ZVD, I. S z a b o, Tiskové zprávy MLR, č. 4/72.)

⁴⁷⁾ Viz R. A. Arlt, „Rechtsverhältnisse am Boden“, sborník „Probleme des sozialistischen Zivilrechts“, Berlin, VEB Deutscher Zentralverlag, 1962, str. 105 an.

Ústava zakotvuje a vymezuje osobní vlastnictví v rámci úpravy základních práv a povinností občanů. Jeho předmětem mohou být příjmy a úspory nabyté prací, rodinný domek, záhumenkové hospodářství a pozemek, na němž se nacházejí, jakož i předměty osobní a domácí potřeby (viz čl. 36). Právo na osobní vlastnictví jakož i dědické právo prohlašuje ústava za zákonem chráněné (čl. 36, 37).

Vedle osobního vlastnictví občanů vymezuje ústava ještě osobní vlastnictví družstevních rolníků, a to v rámci úpravy družstevního vlastnictví v čl. 9. Jeho předmět může tvořit obytný dům a k němu náležející pomocné hospodářské budovy, pozemek, na němž se tyto budovy nacházejí, užitkový dobytek a drobný zemědělský inventář.

Ve zvláštních zákonech je upraveno osobní vlastnictví k bytům (viz zákon č. 9/68 a zákon č. 5/73). Tyto zákony byly přijaty jako jedno z opatření ke stimulování vývoje osobního vlastnictví bytů, naznačeného v usnesení pléna ÚV RKS z října 1967.

Významným zákonem, ovlivňujícím právní postavení individuálních vlastníků, je zákon č. 18/68 (Bull. Off. č. 81 z 24. 6. 1968) o kontrole majetku fyzických osob, získaného nedovoleným způsobem, který byl v zájmu účinnější ochrany společenského zájmu novelizován zákonem č. 70/71 (Bull. Off. č. 158 ze 17. 12. 1971).

Tento zákon byl přijat jako jedno z opatření k realizaci závěrů 9. sjezdu RKS. Jeho funkcí je napomáhat uskutečnění jednoho ze základních principů socialistické společnosti, totiž, že životní úroveň občanů má zásadně odpovídat jejich práci ve prospěch společnosti, a tudíž že je třeba postihovat ty, kdož žijí na úkor společnosti.

Na základě tohoto zákona lze zkoumat zdroj majetku fyzických osob, nabytého po 1. lednu 1962, pokud jeho hodnota je ve zřejmém nepoměru s příjmy vlastníka. Kontrola se uskutečňuje komisemi, působícími u smírčích soudů, proti jejichž rozhodnutí se lze odvolat ke krajskému soudu. Řízení před těmito vyšetřovacími komisemi se provádí na základě písemného návrhu kohokoli, v němž musí být prokázán zmíněný nepoměr. Zjistí-li komise, že existuje zřejmý nepoměr mezi majetkem vlastníka a jeho příjmy, a neprokáže-li vlastník, že majetek nabyt na základě jiného dovoleného zdroje (děděním, darem apod.) je mu vyměřena daň ve výši 80 % hodnoty takového majetku.

K zamezení spekulace se stavebními pozemky byl vydán zákon č. 19/68 o právním režimu nezastavěných stavebních po-

⁴⁸⁾ Viz Ústava RSR ze dne 21. 8. 1965.

⁴⁹⁾ Návrh nového občanského zákoníka vymezuje osobní vlastnictví v člancích 206 a 207. Za předmět osobního vlastnictví prohlašuje příjmy z práce a pracovní úspory, obytný a rekreační dům, zemědělskou usedlost s pomocnými hospodářskými budovami, pozemek, na kterém tyto stavby stojí a věci osobní a domácí potřeby. Předmětem osobního vlastnictví družstevních rolníků může být též drobné hospodářské zvířectvo a drobný zemědělský inventář za podmínek stanovených stanovami zemědělského výrobního družstva. V osobním vlastnictví jednoho občana může být jen jeden obytný dům a jeden domek určený k rekreaci.

zemků, určených k zastavění v obcích a ve městech (B. Off. č. 81 z 24. června 1968), který zakázal disponovat a umožnil vyvlastnit nezastavěné stavební pozemky, které jsou ve vlastnictví osob fyzických nebo právnických, pokud jsou umístěny v obvodu zástavby města Bukurešti a ostatních měst. Tyto pozemky nesmějí být zcizeny ani zatíženy, avšak vlastníci mají právo stavět na nich domky pro své rodiny.

V bulharském právním řádu je osobní vlastnictví zakotveno a rámcově vymezeno především v ústavě⁵⁰⁾ v čl. 14 a 21, které vymezují jeho předmět rámcově spotřebním určením a příkladným výpočtem věcí, jež jej mohou tvořit.⁵¹⁾ Dále je upraveno v zákoně o vlastnictví č. 92/50 D. v. a zejména v nedávno přijatém zákonu č. 706 z 29. března 1973 o vlastnictví občanů (D. v. č. 26/73).

Podle čl. 1 tohoto zákona mohou občané BLR držet v osobním vlastnictví movitý a nemovitý majetek k uspokojování svých potřeb i potřeb své rodiny, jakož i malé výrobní prostředky k výkonu pomocné činnosti a využití výrobků z ní.

Zákon podrobně vymezuje rozsah, v jakém mohou občané vlastnit v osobním vlastnictví tzv. obytný a vilový majetek.⁵²⁾

Každý občan může na území BLR držet jen jeden obytný majetek a jeden vilový majetek, přičemž manželé a jejich nezletilé děti, které neuzavěřeli sňatek, mohou s výjimkou případů v zákoně výslovně uvedených, držet jen jeden vilový a obytný majetek dohromady. Občan, který má v držení více než jeden obytný nebo vilový majetek, je povinen převést jej do dvou let od účinnosti tohoto zákona, příp. nabytí-li majetek později, do dvou let od jeho nabytí (do dvou let od okamžiku, kdy se o jeho nabytí dověděl, viz čl. 7). Neučiní-li tak, prodá jej lidová rada, která také sama určí, který majetek bude prodán jako nadbytečný (čl. 8).

Občan, který již vlastní nemovitý obytný nebo vilový majetek v maximálním přípustném rozsahu, může další takovýto majetek nabýt jen děděním, vydržením nebo smlouvou o údržbě a opatrování (viz čl. 10 odst. 1).

Bezpracné a zatajené příjmy nemohou být předmětem nejen osobního,

⁵⁰⁾ Viz Ústavu Bulharské lidové republiky ze dne 16. května 1971.

⁵¹⁾ Podle čl. 21 odst. 2 mohou být v osobním vlastnictví občanů i drobné výrobní prostředky a výrobky rodin družstevníků a jiných pracovníků, půda, která je jim přenechána k osobnímu užívání, jakož i výrobní prostředky, používané pracujícími při výkonu vedlejší činnosti s tím, že druh a množství výrobních prostředků, které mohou být předmětem osobního vlastnictví ve vedlejším domácím hospodářství, stanoví zvláštní zákon.

⁵²⁾ Za obytný majetek prohlašuje čl. 3 byt (samostatný obytný dům, podlaží nebo část podlaží), stavební pozemek, právo k stavbě nebo právo na přístavbu jednoho bytu. Byt ani držené ideální části jednotlivých bytů v osobním vlastnictví nesmějí přesahovat 120 m² zastavěné plochy, s výjimkami v zákoně výslovně uvedenými.

Vilovým majetkem rozumí čl. 5 zákona o vlastnictví občanů samostatný vilový dům, podlaží nebo část podlaží v něm, vilový pozemek nebo právo stavby na jednu vilu, nacházející se v tzv. vilovém pásmu ve smyslu čl. 5 odst. 2 zákona.

Za podmínek stanovených v čl. 5 odst. 3 zákona se považuje za vilový i zemědělský majetek.

ale ani soukromého vlastnictví občanů. Podle čl. 31 an. zákona č. 706 z roku 1973 podléhají konfiskaci ve prospěch státu.

Na rozdíl od úpravy sovětské a rumunské, bulharský zákon o vlastnictví v čl. 31–33 podrobně vymezuje, které bezpracné příjmy považuje za nezákonné.⁵³⁾

Zákon stanoví vyvratitelnou právní domněnku o existenci jím zakázaného bezpracného prospěchu, pokud hodnota majetku určitého občana převyšuje zřejmě příjmy, jež oprávněně pobírá on a členové jeho domácnosti. Obdobně jako v úpravě rumunské, i zde důkazní břemeno o dovolenosti majetkového zdroje leží v takovém případě na vlastníku. Majetek získaný ze zakázaných bezpracných příjmů podléhá (obdobně jako podle sovětské úpravy) odnětí bez náhrady ve prospěch státu. V případě utajených příjmů vzniká státu pohledávka proti jejich utajiteli ve výši dlužných daní. Za pohledávky státu z titulu získání zakázaných bezpracných příjmů odpovídají i dědici toho, kdo je získal, a to až do výše dědictví.

Zjišťování existence bezpracných příjmů podle tohoto zákona provádějí krajské komise v řízení podle čl. 38 an. Mohou spis buď odložit nebo podat krajskému prokurátorovi návrh, aby podal proti tomu, kdo zakázané bezpracné příjmy získal, žalobu ke krajskému soudu. Krajský prokurátor může pak buď spis odložit, nebo podat navrhovanou žalobu, příp. zahájit trestní řízení. O odnětí majetku rozhoduje krajský soud.

Ten, kdo získal zakázané bezpracné příjmy, má možnost předejít soudnímu řízení tím, že je dobrovolně přihlásí a vydá jejich ekvivalent do státního rozpočtu před zahájením řízení u krajského soudu (čl. 45).

Z rámcového vymezení předmětu osobního vlastnictví, zejména jeho spotřebním určením lze učinit prvý závěr, totiž že jej tvoří především a zejména předměty určené k osobní spotřebě. Z úprav předmětu osobního vlastnictví v jednotlivých socialistických právních řádech vyplývá však i další závěr, totiž že okruh potencionálních předmětů osobního vlastnictví nelze vymezit abstraktní teoretickou hranicí kategorie výrobních prostředků proti kategorii spotřebních předmětů, jinými slovy, že z předmětu osobního vlastnictví nejsou vyloučeny ani výrobní prostředky, pokud jejich využití slouží přímo či nepřímo k uspokojování osobních potřeb.⁵⁴⁾

⁵³⁾ Jsou to přivlastněné částky, zboží, materiály apod., jež patří státu, družstvu nebo společenské organizaci, jakož i v prospěch plynoucí z nedovoleného použití jejich strojů, dopravních a jiných prostředků nebo práce jejich dělníků a úředníků, částky nebo majetek získaný v ceně vyšší než dovoluje zákon za zboží a jiný movitý majetek, služby, nájem nebo za nemovitý majetek, právo stavby a nadstavby nebo jiným nezákonným způsobem, příjmy nepřihlášené ke zdanění, majetkový prospěch získaný z cenového rozdílu nemovitostí při jejím získání a zcizení, byla-li získána od státu nebo prostřednictvím stavebního bytového družstva.

⁵⁴⁾ V sovětské literatuře se k tomu uvádí, že i v podmínkách komunistické výstavby v Sovětském svazu lze připustit využívání osobního vlastnictví k hospodářské výrobní činnosti za předpokladu, že tato činnost má pouze pomocný charakter a nevede k zís-

Z vymezení předmětu osobního vlastnictví v jednotlivých socialistických právních řádech tudíž vyplývá, že rozhodujícím kritériem není statická kvalifikace té které věci jako výrobního prostředku nebo předmětu osobní spotřeby, ale okolnost, zda funkce té které věci v procesu spotřeby in concreto nebude moci vytvářet podmínky pro zárodek nějakého kapitálového vztahu.⁵⁵⁾

Proto na jedné straně předměty, objektivně svou povahou sice určené k osobní spotřebě (např. rodinný domek, osobní automobil), nebudou in concreto nutně vždy předmětem osobního vlastnictví a naopak ne každý výrobní prostředek je pojmově z předmětu osobního vlastnictví vyloučen. O tuto skutečnost se mj. opírá i kvalifikace tzv. záhumenkového hospodářství tvořeného souborem různých drobných výrobních prostředků, jakožto předmětu vlastnictví osobního.⁵⁶⁾

Existují však i výrobní prostředky, jejichž charakter sám o sobě osobní spotřebu vylučuje a které tudíž pojmově nemohou být předmětem osobního vlastnictví.

Jde především o základní výrobní prostředky, které jsou ve většině ústav srovnávaných socialistických států prohlášeny za tzv. výhradní národní, resp. státní majetek. Mezi takovéto základní výrobní prostředky je v některých srovnávaných právních řádech považována i půda, a to buď vzhledem k její úplné nacionalizaci a tudíž k její povaze jako předmětu výhradního státního vlastnictví (viz sovětské řešení vzhledem k čl. 6 ústavy), nebo vzhledem k její monopolní povaze (viz československé a polské řešení).

kávání bezpracných důchodů. (Viz např. R. O. Chalfina, cit. sborník „Gosudarstvo, pravo, ekonomika“, kapitola IV., str. 194, obdobně viz i A. I. Jorjiš a A. P. Levitas, „Sozialističeskaja sobstvennost“, Vyssaja škola, Moskva 1961, str. 83.

⁵⁵⁾ Společenská praxe výstavby socialistické společnosti v jednotlivých státech ukazuje, že po relativně dlouhou dobu existuje možnost přeměny, resp. degenerace osobního vlastnictví ve zdroj společensky nežádoucích bezpracných důchodů, jinými slovy, možnost, aby se osobní vlastnictví stalo nástrojem faktické obnovy fungování kapitálového vztahu. I když nemůže již zpravidla jít o přímé vykořisťování cizí pracovní síly (viz zákaz vykořisťování cizí práce ve většině ústav socialistických států) a tedy o fungování osobního vlastnictví jakožto výrobního kapitálu, není vyloučena možnost, aby fungovalo jako obchodní kapitál (viz např. spekulace s nemovitostmi, nedostatkovým zbožím), nebo jako záůjční kapitál (při „lichvářských“ půjčkách).

⁵⁶⁾ Všechny evropské socialistické státy toto vlastnictví jakožto osobní připouštějí (v teorii se někdy toto vlastnictví hodnotí jakožto osobní vlastnictví sui generis). Je to mj. důsledek skutečnosti, že prozatím nelze produkci záhumenkového hospodářství plně nahradit produkcí společenskou. Rozdíly mezi jednotlivými úpravami tohoto vlastnictví vyplývají především z toho, zda ten který právní řád připouští v jeho rámci i osobní vlastnictví zemědělského pozemku, jakož i ve způsobu jeho legislativního zakotvení, a tím i záruky. Ve většině právních řádů je zakotveno a zaručeno přímo ústavou a občanským zákoníkem. Naproti tomu v československém právním řádu není otázka charakteru záhumenkového vlastnictví řešena ani v ústavě, ani v občanském zákoníku. Teorie i praxe však vycházejí ze stanoviska, že s výjimkou půdy jde o osobní hospodářství, které je v mezích stanovených v čl. 39 Vzorových stanov JZD v osobním vlastnictví člena JZD.

Z úpravy předmětu osobního vlastnictví v jednotlivých srovnávaných právních řádech dále shodně vyplývá, že jím může být pouze věc, přičemž s výjimkou úpravy polské a maďarské, jsou za samostatný předmět vlastnického práva považovány i stavby a jiná zařízení, pevně spojené s pozemkem.⁵⁷⁾

IV. OBSAH A VÝKON SUBJEKTIVNÍHO PRÁVA OSOBNÍHO VLASTNÍKA

Subjektivní právo osobního vlastníka je v socialistické teorii charakterizováno jako nejúplnější svoboda vlastníka při využívání vydělené mu části společenského produktu k uspokojování jeho hmotných a kulturních potřeb v souladu s jeho náklonnostmi, zvyky a povahou,⁵⁸⁾ jako nejširší subjektivní občanské právo, „... v němž dominujícím prvkem jsou oprávnění vlastníka, a v němž dochází plného výrazu i nové pojetí občanské svobody v socialistické společnosti, tj. úplné svobody každého pracujícího... a stejná práva pro všechny, aby byli odměňováni podle práce“.⁵⁹⁾ Za specifickou oblast projevu svobody osobního vlastníka se považuje oblast dědického práva — totiž právo testovat, neboť toto právo není fenoménem vlastnického práva jako takového, ale pouze právního institutu osobního vlastnictví (příp. soukromého vlastnictví, je-li jeho subjektem občan).⁶⁰⁾

S výjimkou československé právní úpravy je obsah subjektivního práva osobního vlastníka vymezen především v rámci obecného vymezení obsahu subjektivního vlastnického práva vůbec, s tím, že je pak konkretizován v rámci úpravy osobního vlastnictví a obecnými mezemi, stanovenými pro výkon subjektivního práva vůbec. Je to důsledek koncepce jednotné úpravy majetkových a vlastnických vztahů v těchto právních řádech. Srovnávané právní řády vymezují obsah vlastnického práva, a tedy i obsah subjektivního práva osobního vlastníka vesměs pomocí oprávnění držby, užívání a nakládání v mezích, stanovených zákonem.⁶¹⁾

⁵⁷⁾ K tomu viz čl. 48 obč. zák. PLR o tom, že budovy a jiná zařízení pevně spojené s pozemkem, jakož i stromy a porosty od okamžiku jejich zasetí jsou s výjimkou stanovenou v zákonu, součástí, nikoli samostatnou věcí a čl. 143 o tom, že v mezích, vyplývajících ze společenskohospodářského určení pozemku zemědělského, vztahuje se vlastnické právo k němu na vše, co je nad ním a pod ním. Podle č. 191 k. c. vlastnické právo k nemovitosti se vztahuje i na movitou věc, spojenou s nemovitostí tak, že se stala její součástí. Stavba se stává samostatnou věcí např. v případě, že ji postaví tzv. trvalý uživatel pozemku podle čl. 235 k. c. Obdobně podle § 97 obč. zák. MLR se stavba nepovažuje, pokud zákon nestanoví jinak, za samostatnou věc, a tudíž za samostatný předmět vlastnického práva, ale za součást pozemku, na němž stojí.

⁵⁸⁾ Viz R. O. Chalfina, „Pravo ličnoj sobstvennosti“, cit. dílo, str. 33.

⁵⁹⁾ Viz V. Knap, „Vlastnictví v lidové demokracii“, Praha — Orbis 1952, str. 372.

⁶⁰⁾ Viz G. Eörsi, „Fundamental problems...“, cit. dílo, str. 105.

⁶¹⁾ Viz čl. 19 Základů a čl. 92 obč. zák. RSFSR o tom, že vlastník má právo věc držet, užívat a nakládat s ní v mezích stanovených zákonem. Pokud neplyne ze zákona něco jiného, má právo na její plody a přírůstky (viz čl. 140 obč. zák. RSFSR), čl. 140

Československý občanský zákoník vymezuje v rámci úpravy osobního vlastnictví v části druhé jeho obsah v § 130 oprávněním vlastníka užívat věc pro potřebu svou, své rodiny a domácnosti, oprávněním brát užitky a přírůstky věci a oprávněním převést věc na jiného. Přenechat věc k užívání jinému, nebo s ní nakládat jinak může osobní vlastník jen není-li to v rozporu se zájmy společnosti. Výkon subjektivního vlastnického práva vymezují jednotlivé socialistické právní řády především obecnými hranicemi, stanovenými pro výkon jakéhokoli subjektivního práva. Stanovením těchto mezí sleduje socialistický zákonodárce několikery cíl. Jsou důležitým prostředkem, napomáhajícím překonat individualistické chápání subjektivních občanských práv a respektování jejich společenské funkce. Neméně důležitým jejich cílem je doplnit kritérium souladu výkonu subjektivních práv se zákonem, které vzhledem k rychlosti společenského rozvoje by mohlo být v řadě případů nedostatečné kritérium souladu s celospolečenským zájmem, pravidly socialistického soužití, morálními zásadami vyspělé socialistické společnosti.

Obecné meze výkonu subjektivního vlastnického práva v socialistických právních řádech jsou v některých případech vymezeny objektivně,⁶²⁾ požadavkem souladu výkonu práv s jeho společenskou funkcí, resp. pravidly socialistického soužití, jednak subjektivně, prostřednictvím institutu zneužití práva.⁶³⁾

Československé občanské právo vymezuje výkon subjektivního práva obč. zák. PLR o tom, že vlastník má v mezích, stanovených zákonem a principy společenského soužití oprávnění užívat věc v souladu se společenskohospodářským určením svého práva. Zejména má právo na plody a přírůstky věci, a za výše uvedených předpokladů má právo i nakládat s věcí. § 99 obč. zák. MLR, vymezující subjektivní vlastnické právo jako právo vlastníka na držbu a její ochranu, právo užívat věc a brát z ní užitky, jakož i povinnost nést škodu na věci, jestliže odpovědnost za ni nelze přenést na jiného a právo s věcí nakládat. Úprava dispozičních oprávnění vlastníka inter vivos je pak obsažena v § 112 jako právo převést na jiného držbu a užívání věci, právo věc zastavit či ji jinak zatížit, právo převést vlastnické právo a možnost vzdát se vlastnického práva k věci, nejde-li o nemovitost. § 903 BGB, podle něhož může vlastník, pokud to není v rozporu se zákonem nebo právy třetích osob, nakládat s věcí mu patřící libovolně s tím, že ostatní mají povinnost mu do jeho práva nezasahovat.

⁶²⁾ Viz čl. 5 Základů a čl. 5 obč. zák. RSFSR o tom, že občanská práva jsou chráněna zákonem s výjimkou případů, kdy jsou vykonávána v rozporu s jejich určením v socialistické společnosti v období výstavby komunismu a pokud při jejich výkonu jsou dodržovány zákony, respektována pravidla socialistického soužití a morální zásady společnosti budující komunismus; čl. 5 obč. zák. PLR o tom, že nikdo nesmí získávat ze svého práva prospěch, který se přiči hospodářskému určení tohoto práva nebo zásadám socialistického soužití; § 2 odst. 2 obč. zák. MLR, zaručující svobodný výkon práv a povinností, vyplývajících z občanskoprávních vztahů, musí být i výkon práv v souladu s jeho společenským určením; čl. VI. obč. zák. ČSSR o tom, že a pravidly socialistického soužití; čl. 1 odst. 4 zákona o vlastnictví občanů v BLR č. 706/73, zakazující vykonávat vlastnická, jakož i jiná majetková práva ke škodě veřejného zájmu.

⁶³⁾ Viz čl. VII. čs. obč. zák., zakazující zneužívat subjektivních práv proti zájmům společnosti nebo spoluobčanů jakož i na úkor společnosti nebo spoluobčanů se obohacovat. § 5 obč. zák. MLR zakazují zneužití práva, jímž rozumí výkon práva, jímž

Aplikace těchto obecných mezí výkonu subjektivního práva přichází v úvahu zásadně pouze tehdy, pokud nejsou obsažena v některé konkrétní právní normě upravující chování vlastníka. Jejich porušení vyvolává především právní následky výslovně v zákoně stanovené, jinak znamená podle jednoho pojetí, které se zdá být v socialistické právní teorii převažujícím, ztrátu ochrany takového práva,⁶⁴⁾ (tedy postihuje se pouze určitý výkon práva a nikoli právo samo), podle sovětského pojetí pak dokonce úplný či částečný zánik subjektivního práva v důsledku ztráty právní ochrany.⁶⁵⁾

Kromě toho je výkon subjektivního vlastnického práva vymezen i ve speciálních normách, které jednak konkretizují výše zmíněné obecné meze výkonu subjektivních práv a jednak stanoví speciální sankce za jejich nerespektování. Vztah těchto norem k obecné úpravě mezí výkonu subjektivních práv je vztahem normy zvláštní, derogující platnost normy obecné. Stanovením specifických mezí výkonu subjektivního práva osobního vlastníka sleduje socialistický zákonodárce zejména zajištění zachování principu podstatné vazby mezi vlastnickým přičiněním a stabilitou, resp. dynamikou jeho majetku (rozsahem jeho majetku).⁶⁶⁾

má být dosaženo cíle, který není v souladu se společenským určením tohoto práva, zejména pokud by takový výkon mohl způsobit škodu národnímu hospodářství, nebo šikanování občanů, poškodit práva a zájmy občanů nebo získat nezákonné výhody; § 226 BGB o tom, že výkon práva není přípustný, má-li za cíl způsobit jinému škodu.

⁶⁴⁾ Tato sankce je výslovně zakotvena v § 5 obč. zák. PLR. V podrobnosti viz k tomu studii J. Hrdličky, „Civilní sankce za zneužívání práva“, která se touto problematikou v socialistických právních rádech podrobně zabývá.

⁶⁵⁾ Viz např. Joffe—Gribanov, „Predely osuščestvlenija subjektivnyh graždanskich prav“, SGiP č. 7/64 str. 76 an., A. A. Eroščenko, „Osuščestvlenija subjektivnyh graždanskich prav v protivorečiji s ich naznačenijem“, Pravovedenije č. 4/72.

⁶⁶⁾ Viz např. čl. 25 Základů a čl. 105 obč. zák. RSFSR zakazující využívat majetku v osobním vlastnictví k získávání bezpracných důchodů a čl. 111 obč. zák. RSFSR stanovící sankci za porušení tohoto zákazu — totiž možnost odnětí takového majetku bez náhrady. Obč. zák. PLR začleňuje požadavek souladu výkonu subjektivního práva s jeho hospodářským určením přímo do právní normy, vymezující subjektivní vlastnické právo (viz čl. 140). Jak se uvádí v teorii, sleduje se tím dosažení funkcionálního pojetí toho kterého druhu vlastnického práva v rámci jeho jednotné úpravy. Speciálně je upraveno pouze dispoziční oprávnění osobního vlastníka rodinného domku a bytu v čl. 138 obč. zák., který stanoví, že pronajmutí části rodinného domku či bytu, které jsou v osobním vlastnictví nepůsobí změnu jejich spotřebitelského určení jen za předpokladu, že k tomu jsou vážné důvody a je-li to v souladu s právními předpisy; v československé úpravě viz § 130 obč. zák., vymezující subjektivní vlastnické právo, resp. jeho výkon prostřednictvím kritéria osobní vlastnické rodiny, jeho rodiny a domácnosti (pokud jde o realizaci užitné hodnoty a možnosti převodu věci na jiného) a požadavkem, že výkon tohoto práva nebude v rozporu se zájmem společnosti (pokud jde o možnost přenechání užívání věci či jiné nakládání s ní).

Z analýzy jednotlivých srovnávaných právních úprav osobního vlastnictví vidíme, že základní rysy právní úpravy vlastnictví jsou ve srovnávaných socialistických zemích shodné, jak to vyplývá ze shodnosti společenskoeconomického základu těchto států, ze zásadní shodnosti fáze společenského vývoje, v níž se všechny srovnávané země nacházejí. Osobní vlastnictví spotřebních předmětů je všude shodně pojímáno jako zvláštní druh vlastnictví (rozhodující forma vlastnictví individuálního), vznikající a realizující se za předpokladu rozhodujícího významu socialistického systému rozdělování a existence socialistického vlastnictví a sloužící k uspokojování osobních potřeb vlastníka a jeho rodiny.

Za pojmový znak osobního vlastnictví se proto shodně považuje spotřební charakter; odvozenost od vlastnictví socialistického a pracovní původ se pak většinou považují za charakterizující znaky osobního vlastnictví.

Všechny srovnávané právní úpravy se snaží zamezit faktické degeneraci osobního vlastnictví ve vlastnictví soukromé stanovením dalších jeho kritérií vedle již zmíněného základního kritéria osobní potřeby, resp. jeho konkretizaci. Množství a povaha těchto kritérií jsou obecně určeny legislativním pojetím osobního vlastnictví, významem, jaký jest mu v tom kterém státě přisuzován jakožto jedné z forem uspokojování osobních potřeb na straně jedné a jako nástroji hmotné zainteresovanosti pro celé národní hospodářství na straně druhé.

Z vymezení mezi a výkonu osobního vlastnictví ve srovnávaných právních řádech plyne však závěr, že socialistické právní řády postihují jen takové případy společensky nežádoucího bezpracného (spekulativního) obohacování, které jsou zároveň v rozporu s platným právem, které lze tudíž označit jakožto obohacení bezpracné a zároveň právem reprobované.

Rozdíly, s nimiž se přes zásadně shodné obecné pojetí setkáváme v jednotlivých srovnávaných právních řádech při konkrétní úpravě osobního vlastnictví, jsou důsledkem toho, jaké pojetí osobního vlastnictví považuje ten který zákonodárce za adekvátní vzhledem k daným společenským poměrům. Na jedné straně se setkáváme se širším pojetím osobního vlastnictví, považujícím za osobní zásadně každé vlastnictví občanů spotřební povahy,⁶⁷⁾ na druhé straně se setkáváme s užším pojetím osobního vlastnictví, vyžadujícím, aby kromě spotřebního charakteru splňovalo osobní vlastnictví i některá další kritéria.⁶⁸⁾

⁶⁷⁾ S širším pojetím osobního vlastnictví se setkáváme v polském a maďarském občanském zákoníku, v ústavách NDR, BLR a do jisté míry i v ústavě Rumunské socialistické republiky.

⁶⁸⁾ S užším pojetím osobního vlastnictví se setkáváme v právu československém a sovětském.

Zmíněná rozdílnost v pojetí osobního vlastnictví se pak při jeho úpravě v tom kterém právním řádu projevuje zejména:

— při úpravě předmětu osobního vlastnictví. Vychází-li právní úprava ze širšího pojetí osobního vlastnictví, spokojuje se s požadavkem jeho spotřebního charakteru. Výjimečně, u rodinných domků, příp. pozemků pokud vůbec mohou být v osobním vlastnictví, se vyžaduje splnění i dalšího speciálního kvantitativního kritéria. Vychází-li právní úprava z užšího pojetí osobního vlastnictví, vyžaduje, aby splňovalo i některá další kritéria, jako je požadavek poctivosti zdroje osobního vlastnictví, kritérium přiměřenosti vzhledem ke struktuře a rozsahu osobní spotřeby v dané etapě společenského rozvoje apod.;

— při úpravě obsahu subjektivního práva, tj. má-li osobní vlastník právní možnost realizovat jednotlivá vlastnická oprávnění v mezích stanovených obecně pro výkon jakéhokoli subjektivního občanského práva, či stanoví-li právní úprava pro výkon vlastnického práva ještě další meze, jako je zákaz používat majetku v osobním vlastnictví k získání bezpracných příjmů, omezení možnosti přenechat osobní majetek do užívání jinému nebo s ním nakládat jinak, požadavkem souladu se zájmem společnosti apod.;

— při kvalifikaci individuálního vlastnictví k půdě, tj. zda vůbec a v jakém rozsahu je možné osobní vlastnictví půdy (zemědělské i stavební).

VERA ČÍZKOVSKÁ

Das persönliche Eigentum und seine Regelung in den europäischen sozialistischen Rechtsordnungen

RESUMÉ

In ihrer vergleichenden Teilstudie über das persönliche Eigentum und seine Regelung in den europäischen sozialistischen Rechtsordnungen bemüht sich die Autorin vor allem (wenigstens bis zu einem gewissen Grad) den Spielraum anzudeuten, in dem sich — wie es die legislative Praxis der in den Vergleich einbezogenen sozialistischen Staaten zeigt — die rechtliche Regelung dieses Gebietes gesellschaftlicher Beziehungen bewegen kann, ohne die durch ihr sozialistisches Wesen gezogenen Grenzen zu überschreiten. Dabei ging die Verfasserin auch von der Bedeutung der komparativen Forschung auf dem Gebiet der rechtlichen Regelung sozialistischer Vermögensbeziehungen für die Wahl geeigneter Mittel zur Realisierung des sozialistischen Integrationsprozesses aus.

Ziel der Studie ist es, mit Hilfe der vergleichenden Analyse das Wesen und die grundlegenden Erscheinungsformen zu erfassen, in denen gegenwärtig das persönliche Eigentum der Bürger in den verglichenen sozialistischen Rechtsordnungen, d. i. in der tschechoslowakischen, sowjetischen, polnischen, ungarischen und in der Rechtsordnung der DDR existiert und fungiert. Hierbei wird die Analyse des konkreten legislativen Materials unter dem Gesichtspunkt der Beziehung zwischen sozialistischen und persönlichem Eigentum durchgeführt.

Aufgrund der Analyse der einzelnen, Gegenstand des Vergleiches bildenden rechtlichen Regelungen des persönlichen Eigentums gelangt die Autorin zur Schlussfolgerung, dass die grundlegenden Züge der rechtlichen Regelung in den verglichenen sozialistischen Staaten übereinstimmen, wie es sich aus der grundsätzlichen Über-

einstimmung der sozialökonomischen Grundlage dieser Staaten, aus der Grundsätzlichen Übereinstimmung der Phase der gesellschaftlichen Entwicklung, in der sich die verglichenen Staaten befinden, ergibt.

Das persönliche Eigentum an Konsumgegenständen wird überall übereinstimmend als besondere Art des Eigentums (entscheidende Form des individuellen Eigentums) aufgefasst, die unter der Voraussetzung der entscheidenden Bedeutung des sozialistischen Verteilungssystems und der Existenz des sozialistischen Eigentums entsteht und realisiert wird und der Befriedigung der persönlichen Bedürfnisse des Eigentümers und seiner Familie dient.

Als Begriffsmerkmal des persönlichen Eigentums wird daher übereinstimmend sein Konsumcharakter angesehen; die Ableitung vom sozialistischen Eigentum und den Ursprung aus Arbeit betrachtet man überwiegend als charakteristische Merkmale des persönlichen Eigentums.

Alle verglichenen Rechtsordnungen trachten die faktische Degeneration des persönlichen Eigentums zum Privateigentum dadurch hintanzuhalten, dass sie neben dem schon erwähnten grundlegenden Kriterium des persönlichen Verbrauchs, bzw. seiner Konkretisierung, seine weiteren Kriterien festsetzen. Anzahl und Wesen dieser Kriterien werden allgemein durch die legislative Auffassung des persönlichen Eigentums bestimmt, durch die Bedeutung, die ihm in diesem oder jenem Staat einerseits als einer der Formen der Befriedigung persönlicher Bedürfnisse und andererseits als Instrument der materiellen Interessiertheit für die gesamte Volkswirtschaft beigemessen wird.

Aus der Umschreibung der Grenzen und der Ausübung des persönlichen Eigentums in den verglichenen Rechtsordnungen ergibt sich jedoch der Schluss, dass nur seltene Fälle von gesellschaftlich nicht wünschenswerter arbeitsloser (spekulativer) Bereicherung erfasst werden, die gleichzeitig auch mit dem geltenden Recht im Widerspruch stehen.

Die Unterschiede, auf die man trotz der grundsätzlichen Übereinstimmung in der allgemeinen Auffassung in den einzelnen verglichenen Rechtsordnungen bei der konkreten Regelung des persönlichen Eigentums stösst, sind die Folge der Auffassung des persönlichen Eigentums, die der oder jener Gesetzgeber mit Rücksicht auf die gegebenen gesellschaftlichen Verhältnisse für adäquat hält.

Einerseits treffen wir auf eine breitere Auffassung des persönlichen Eigentums, die grundsätzlich jedes Eigentum der Bürger, das Konsumcharakter hat, als persönliches ansieht, andererseits begegnen wir einer engeren Auffassung des persönlichen Eigentums, die verlangt, dass neben dem Konsumcharakter auch noch einige weitere Kriterien erfüllt werden.

Die erwähnte Unterschiedlichkeit in der Auffassung des persönlichen Eigentums kommt dann bei seiner rechtlichen Regelung in dieser oder jener Rechtsordnung zum Ausdruck besonders

- bei der Regelung des Gegenstandes des persönlichen Eigentums
- bei der Regelung des subjektiven Rechts des persönlichen Eigentümers
- bei der Qualifikation des individuellen Eigentums an Grund und Boden, d. i. ob überhaupt und in welchem Ausmass persönliches Eigentum an Boden (landwirtschaftlichem oder Baugrund) möglich ist.